

JOANNA JOACHIMIAK

REGIONALNE CECHY PÓŁNOCNOKRESOWE WE WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYŹNIE MIESZKAŃCÓW BIAŁORUSI

W dorobku językoznawców znajdujemy zaledwie kilka publikacji traktujących o polszczyźnie na Białorusi. Badacze zajmują się głównie gwarowymi realizacjami języka polskiego na tym obszarze. Brakuje natomiast opisów współczesnego dialektu kulturalnego, gdyż tą właśnie terytorialną odmianą dzisiejszej północnokresowej polszczyzny inteligencji dotąd się nie interesowano.

O stanie współczesnego języka polskiego wykształconych mieszkańców Grodzieńszczyzny informują nas zaledwie dwa niewielkie objętościowo artykuły E. Rudnickiej-Firy i A. Skudrzykowej¹. Obserwacje dotyczące polszczyzny młodszego pokolenia zaowocowały wydanym niedawno opracowaniem E. Brezy². Z kolei najnowsza publikacja T. Biłockiej³ porusza jedynie kwestie składniowe.

Wersją pisaną języka polskiego na Białorusi posługuje się przede wszystkim starsze pokolenie Polaków, inteligentów⁴. Polszczyznę tę charakteryzują liczne odstępstwa od ogólnopolskiej normy językowej.

Trzeba podkreślić, że na obecny stan języka polskiego na Białorusi miała niewątpliwie ogromny wpływ sytuacja polityczna, społeczna i kulturalna Polaków na tym terenie.

W trzecim dziesięcioleciu XX wieku oficjalnie używano na Białorusi trzech języków: białoruskiego, rosyjskiego i polskiego. Dzieci i młodzież miały możliwość uczęszczania do szkół z ojczystym językiem nauczania. W Mińsku istniało Polskie Technikum Pedagogiczne, w którym kształcili się polscy nauczyciele⁵. Ukazywała się prasa w języku polskim, funkcjonowały świetlice, biblioteki i kluby dla Polaków.

Po zakończeniu II wojny światowej sytuacja zmieniła się radykalnie. Rozpoczął się proces wynaradawiania Polaków⁶. Prowadzono liczne akcje rasyfikacyjne⁷. Zlikwidowano polskie szkolnictwo, przekształcając je w rosyjskie. W pracy, urzędzie, życiu publicznym używano wyłącznie języka rosyjskiego. Jak podaje M. Iwanow, “[...] większość środków masowego przekazu w zachodniej części Białorusi w latach pięćdziesiątych pracowała w języku rosyjskim. Dotyczyło to przede wszystkim gazet obwodowych »Grodzienskoj Prawdy« i brzeskiej »Zorii«, teatrów, telewizji itp.”⁸.

W okresie powojennym sytuację polskiej mniejszości narodowej na Białorusi można zatem określić jako najtragiczniejszą w porównaniu ze skupiskami Polaków w pozostałych republikach ZSRR. Zgodnie ze stwierdzeniem E. Rudnickiej-Firy “od prawie 50 lat [Polacy] nie mieli [...] możliwości kształcenia się w języku ojczystym, młodsze pokolenie przestało posługiwać się nim w życiu publicznym, używano go jedynie w rodzinie, wśród krewnych i bliskich. Dzieci, które we własnych rodzinach, w otoczeniu sąsiadów były dwu-, a nawet trójjęzyczne (polski, rosyjski i tzw. tutejszy), przechodziły coraz częściej na jednojęzyczność rosyjską, chodząc do szkoły z językiem rosyjskim, robiąc karierę zawodową wymagającą mówienia po rosyjsku. Język polski utrzymywał się jedynie u ludzi starszych i u małych dzieci, które podlegały językowemu i kulturowemu wpływowi rodziny, a nie szkoły”⁹. Polszczyznę starali się podtrzymywać w obiegu nieliczni tam wówczas księża, trwała ona w modlitewniakach¹⁰.

Proces odradzania się polskości rozpoczął się dopiero w roku 1988, kiedy to powstały na Białorusi pierwsze polskie ośrodki kulturalno-oświatowe.

Obecnie największym skupiskiem polskim w byłych republikach ZSRR jest właśnie Polonia białoruska. Białoruś zamieszkuje ponad 403 tysiące Polaków, którzy skoncentrowani są głównie na terenie obwodu grodzieńskiego. Niemal co trzeci mieszkaniec Grodzieńszczyzny jest Polakiem¹¹.

Sytuacja ciągłych kontaktów z obcymi systemami językowymi, interferencje języków wschodniosłowiańskich, a także wyniesiona z domu polszczyzna kresowa są zatem głównymi czynnikami powodującymi odchylenia polszczyzny mieszkańców Białorusi od języka ogólnopolskiego.

W niniejszym artykule chciałabym przedstawić wybrane zjawiska fonetyczne, fleksyjne, składniowe oraz leksykalne różniące język polski na obszarze Białorusi od polszczyzny ogólnej.

Jako źródło ekscerpcji wybrałam tylko jeden tekst z “Gońca Kresowego”, czasopisma wydanego w 1992 r. w Białymstoku. Jest to Pismo Towarzystwa Przyjaciół Grodna i Wilna wychodzące w nakładzie 1500 egzemplarzy. Pierwsza strona gazety poświęcona jest historii, na ostatniej zaś mieszczą się listy czytelników. Obok kwestii politycznych i społecznych czasopismo publikuje też recenzje i rozmaite ciekawostki.

Materiału językowego dostarczył mi list nadesłany do redakcji przez korespondenta z Lidy. Tekst, zajmujący niecałe trzy strony formatu A4, dotyczy prawdziwych i szczyrych wrażeń naocznego świadka i organizatora zjazdu Polaków z Lidy. Jak zapewnia redakcja, wydrukowany został z zachowaniem oryginalnej pisowni.

Analizie poddałam wszystkie te fakty językowe, które odbiegają od współczesnej normy ogólnopolskiej. Ustalając proveniencję wynotowanych zjawisk, korzystałam z dostępnych opracowań monograficznych¹², źródeł normatywnych oraz wydawnictw poprawnościowych¹³.

FONETYKA

Choć język pisany nie oddaje właściwości fonetycznych w takim stopniu, jak język mówiony, to w analizowanym tekście dostrzegłam jednak stosunkowo dużo osobliwości z zakresu fonetyki.

Wokalizm

1. Wahania w repartycji o//ó

Omawiane zjawisko językowe było cechą XIX-wiecznej polszczyzny ogólnej¹⁴. Jak twierdzi wielu badaczy, na kresach utrzymało się pod wpływem języków wschodniosłowiańskich, głównie białoruskiego¹⁵. Oto wynotowane poświadczenia jego żywotności:

ó zamiast ogólnopolskiego o: *gróbem, gróbami* (Różnie układali się stosunki polskie-żydowskie, ale teraz nad tym *gróbem* byli łzy w oczach i modlitwa - 12/17¹⁶; A nad *gróbem* w Surokontach popłyła wspólna modlitwa - 12/17; Jechałem razem z lidzianami¹⁷ i myślałem, jakże piękna jest nasza Ziemia Lidzka - ze starymi cmażami, *gróbami* wielkich Polaków [...] - 12/17); zob. K (s. 71), Tr I (s. 104-109), Tu (s. 20-25)¹⁸.

2. Artykulacja samogłosek nosowych:

ą zamiast ę: *dziesiącielecia* (Tutaj na tej ziemi ostatnie *dziesiącielecia* wszystko robione, żeby polski język stał martwym [...] - 12/18); wahania w doborze ę i ą mogą mieć na kresach północno-wschodnich podłoże białoruskie¹⁹; z obszarów etnicznych podaje Karł (s. 75), z kresów zaś Tr I (s. 117), Tu (s. 31);

wtórna nosowość - ę zamiast e: *uczęśnictwo* (Zaczęli przychodzić karty *uczęśnictwa* [...] - 12/16; zob. Tr I, s. 111); *uczęśniczyć* (Dziękuję losu, że *uczęśniczyłem* w pracy Klubu Miłośników Kultury Polskiej [...] - 12/18); *uczęśnik* (Po mszę *uczęśniki* tej uroczystości wzięli udział w posadzeniu dwóch sosien [...] - 12/18; [...] aż 50 *uczęśników* Zjazdu przyszło na spotkanie [...] - 12/17; formę *uczęśnik* notuje Tu na s. 31 i Tr I na s. 111; w postaci *uczęśnik* zarejestrowane w K na s. 79);

zanik nosowości - e zamiast ę:

a) przed spółgłoską l: *plyneli* (Oczywiście łzy *plyneli* strumieniem [...] - 12/19); zob. K, s. 79;

b) w wygłosie wyrazu: *chwile* (Przez *chwile* 6 dawnych polskich sztandarów stało na scenie - 12/17); *inicjatywe* (Dziękuję Towarzystwu Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej za taką piękną *inicjatywe* - 12/18); *myśle* (Dzięki Bogu nie mamy na naszej ziemi konfliktów białorusko-polskich i *myśle*, że ich nie będzie - 12/18; Nie *myśle*, że ten "prorok" długo jeszcze będzie stać [...] - 12/17); z kresów północno-wschodnich rejestruje K, s. 80.

W zebranych materiale czterokrotnie pojawiła się forma *swoję* (Pan Antoni wracał na *swoję* miejsce w sali [...] - 12/18; Właśnie w dniach Zjazdu ta dzielna kobieta odznaczyła *swoję* 70-lecie [...] - 12/17; Ci przezrocza, ci listy, ta muzyka zrobili *swoję* - 12/17; [...] w tych murach [...] spędzili najlepsze *swoję* lata - 12/17); być może jest to hiperpoprawne wprowadzenie nosowości do wygłosu;

ę zamiast *en*: *piesęka* (Leciały polskie i białoruskie *piesęki* - 12/16); zapis w K (s. 82), Tr I (s. 117). Por. też: *cmętarz* (W Szawrach na wiejskim *cmętarzu* leży matka Ludwika - Krystyna - 12/17).

Inne samogłoski

ą zamiast *e*, *en*: *usiądlili* ([...] ludzi *usiądlili* na swoje miejsca - 12/18); *cmątaż* ([...] jakże piękna jest nasza Ziemia Lidzka - ze starymi *cmątażami*, gróbbami [...] - 12/17).

Wschodniosłowiańska realizacja samogłosek nosowych

Przykłady wprowadzenia ruskiego *u* na miejscu dawnej nosówki tylnej *ą* oraz *a* na miejscu dawnej przedniej *ę*, jak zauważa Z. Kurzowa²⁰, zdarzają się sporadycznie. W moim materiale wyróżniają się jednak znaczną frekwencją:

decyzju (Fundacja [...] przyjęła *decyzju* o tym, że [...] - 12/18); *imprezu* (Dziękujemy Towarzystwu Kultury Polskiej Ziemi Lidzkiej za taką potrzebną dla naszej ziemi *imprezu* - 12/18); *informacju* (Od imieni naszego Towarzystwa odprawiłem *informacju* o tej imprezie do polskiej prasy [...] - 12/16); *kontrolu* ([...] pomogli przejść bez kolejki *kontrolu* celną [...] - 12/19); *sekundu* (Ale przez *sekundu* - ale i prawda to nasz sztandar - 12/17). Jak się wydaje, mamy tu do czynienia nie tyle ze zjawiskiem czysto fonetycznym, ile z przenoszeniem do polskiego tekstu błr. lub ros. końcówek fleksyjnych. Końcówki nie są jednak zapożyczane wraz z formami wyrazów (por. ros. *контролем* i błr. *кантролем*), lecz podstawiane według schematu: w r. ż. *-u* zamiast *-ę*.

3. Ślady akania

Akanie, czyli utożsamianie nieakcentowanego *o* oraz *e* z *a*, jest najbardziej znaną cechą fonetyki kresów północno-wschodnich.

a zamiast *o*: *altazu* (*altarzu*) (Jest to pierwsze takie spotkanie lidzian [...] przy tym *altazu*, gdzie dużo kto z Was przyjmował chrzest, pierwszą komunię [...] - 12/18; I gdy ten wspaniały dar był postawiony na *altarze*, znów popłynęli łzy - 12/18; formę z *altarza* rejestruje K (s. 86); możliwe, że w danym wypadku mamy do czynienia ze zjawiskiem leksykalnym, por. ros. *алтарь*, błr. *алтaр*); *pozdrawiona* ([...] ta dzielna kobieta odznaczyła swoją 70-lecie, z czym i była *pozdrawiona* od wszystkich lidzian [...] - 12/17).

4. Zamiana *a* na *o*

Przejawem ucieczki przed akaniem, odczuwanym jako cecha języka białoruskiego²¹, było na kresach tworzenie form hiperpoprawnych, tzn. wprowadzanie *o* na miejsce ogólnopolskiego *a*.

Odnotowałam I przykład być może poświadczający to zjawisko: *towarzystwo* ([...] łzy widziałem nie tylko u lidzian z Polski, ale i u członków naszego *Towarzystwo* - 12/17).

5. Zwężenie *e>i(y)*

W polszczyźnie północnokresowej zwężenie to notowano powszechnie²², traktując je jako wpływ języka białoruskiego²³, por.: *cerkwi* (Palili *cerkwi* - 12/17); *chwili* (Bo właśnie wiara pozwoliła Wam przeżyć ciężkie *chwili* - 12/18); *gości* (*Gości* nie oczekiwali takiego pięknego koncertu - 12/18; I zespół śpiewał tak, że *gości* [...] zaczęli tańczyć - 12/16); *lekaży*

(W miejscowym szpitalu spotkaliś *lekaży* - 12/17); *ludzi* ([...] *ludzi* usiadli na swoje miejsca - 12/18; Niektóre *ludzi* nam zarzucali, że po co było robić taką imprezę [...] - 12/19; [...] w tych murach ci *ludzi* spędzili najlepsze swoje lata - 12/17); *nauczycieli* (W jednej z lidzkich szkół mieli spotkanie *nauczycieli* - 12/17); *oczywiści* (*Oczywiści* nasi goście mogli opowiedzieć dużo więcej o tych uliczkach [...] - 12/17); *schowany* (W czasie wojny i po wojnie ci sztandary były *schowany* w farze [...] - 12/18); *świecy* (I tutaj był położony wianek i zapalone *świecy* - 12/17; zarejestrowane przez J. Karłowicza²⁴ i Z. Kurzową²⁵); *wice-konsulowi* (We mszę uczestniczyli dwaj *wice-konsulowi* konsulatu Polski - 12/18); *wieży* ([...] jakże piękna jest nasza Ziemia Lidzka - ze starymi [...] kościołami, *wieży* których widać było jeszcze daleko - 12/17); *wsi* ([...] autor pisze o tym, jak AK-owcy palili białoruskie *wsi* [...] - 12/17; notuje K, s. 263); *żołnierzy* ([...] leżą *żołnierzy*, które zginęli w jednym dniu z "Ponurym" - 12/17).

Równoległe do zwężenia *e>i(y)* występowała tendencja odwrotna, poświadczona także w badanym tekście: *sztandare* ([...] druga sprawa, gdy ci *sztandare* mogą zobaczyć setki osób i to przed kamerami telewizji - 12/18).

6. Inne zmiany samogłoskowe:

a na miejscu *y*: *mieszkańca* (A obok hotelu w Lidzie gości witali członkowie naszego Towarzystwa i *mieszkańca* Lidy - 12/16);

e na miejscu *o*: *dziesiącielecia* (Tutaj na tej ziemi ostatnie *dziesiącielecia* wszystko robione [...] - 12/18); *piesenka* (Oni byli radzi [...] z tych pięknych *piesenek* - 12/16; Leciąły polskie i białoruskie *piesęki* - 12/16); tło prawdopodobnie leksykalne: błr. *песенька*, ros. *песенка*;

ę na miejscu *y*: *we mszę* (We mszę uczestniczyli dwaj wice-konsulowi konsulatu Polski - 12/18);

i na miejscu *y*: *dumni* (Jestem *dumni*, że to właśnie nasze Towarzystwo [...] - 12/19).

Konsonantyzm

1. Dyspalatalizacja spółgłosek *ś*, *ź* w różnym otoczeniu fonetycznym

Odmienna od ogólnopolskiej artykulacja spółgłosek ciszących, jak twierdzą badacze, ma swoje źródło w podłożu białoruskim²⁶.

Co się tyczy zaniku miękkości w grupach spółgłoskowych, to najczęstsze są wahania *s//ś*: *asycie* (Do sali wnoszą w *asycie* lidzkich harcerzy dawni przedwojenne sztandary - 12/17); *lesniczy* ([...] lidzianin z Krakowa, *lesniczy*, Kazimierz Jakubowski i mieszkaniec Lidy Franciszek Gancewicz posadzili dwie sosny - 12/18; K na s. 94 notuje formę *lesnictwo*); *rosli* ([...] do wojny na tym miejscu *rosli* dwie sosny - 12/18); *spiew* (Chętnych do *spiewu* było tak dużo, że do mikrofonu ciągle stała kolejka - 12/18); *spiewać* (I znów że "100 lat" *spiewa* cała sala - 12/18); *spiewanie* (Nikogo nie trzeba było zmuszać do zabawy, do tańca, do *spiewania* - 12/18); *własnie* (Bo *własnie* wiara pozwoliła Wam przeżyć ciężkie chwile - 12/18); *zaspiewać* (I tylko po tym, jak dla niego *zaspiewali* "100 lat" *ludzi* usiadli na swoje miejsca - 12/18);

Zaspiewał zespół "Gódzki harmonik" - 12/16), oraz z/ż: *zjazdzie* (Wszyscy wyrażają chęć do wzięcia udziału w następnym *zjazdzie* - 12/19).

2. Wahania spółgłosek *l* i *ł*

Mieszanie zakresów użycia *l* i *ł* wynika prawdopodobnie z hiperpoprawności w dążeniu do oddawania polskiego niepalatalnego *l*. Jednak w danym wypadku może ono mieć tło leksykalne (ros. lub błr.). Oto rejestr zaburzeń:

l zamiast *ł*: *cala* (I znów że "100 lat" śpiewa *cala* sala - 12/18); *falszywy* (Ale po środku miasta stoi jeszcze i ten *falszywy* "prorok z Uljanowska" - 12/17);

ł zamiast *l*: *ławina* (I ruszyła *ławina* listów do Lidy [...] - 12/16); *wice-konsul* (*Wice-konsul* Marek Gałkowski bardzo ciepło powitał gości Lidy [...] - 12/18).

3. Artykulacja spółgłoski *l*

Wśród najistotniejszych właściwości polszczyzny północnokresowej wymienia się miękką (palatalną) wymowę *l*²⁷. Niektórzy językoznawcy dopatrują się tu wpływu fonetyki litewskiej²⁸, inni zaś wiążą to zjawisko z oddziaływaniem języka białoruskiego²⁹.

W analizowanym materiale wystąpiła tylko 1 forma poświadczająca środkowojęzykową wymowę *l*: *lepszy* ([...] wierzę, że następny Zjazd będzie jeszcze *lepszy* - 12/19; postać zarejestrowana w K na s. 100).

4. Leksykalne palatalizacje i dyspalatalizacje spółgłosek

Miękkość jako wynik upodobnienia lub analogii: *chieka* ([...] przecież ja już nakryła na stół, rodzina *chieka*, przygotowane łóżko, a mnie zabrakło gości - 12/17); *króciej* (*Króciej* mówiąc napisana całkowita bzdura - 12/17; notuje K na s. 240); *pedagogiczny* (Właśnie w tym dniu, w licejum *pedagogicznym* [...] odbywał się ostatni dzwonek [...] - 12/17); *sosien* (Po mszę uczestniki tej uroczystości wzięli udział w posadzeniu dwóch *sosien* obok zamku Giedymina - 12/18; zarejestrowane w K (s. 236) jako przykład mieszania zakresów spółgłosek *s-s*); *Szwiecja* (Trzeba odznaczyć, że pani Halina przyjechała do Lidy ze *Szwiecji* - 12/19).

5. Mieszanie głosek *w* oraz *u*

Zjawisko to rejestruje Z. Kurzowa³⁰ jeszcze w XIX wieku i traktuje jako charakterystyczne dla dialektu północnokresowego XVII-XVIII wieku. Zdaniem H. Turskiej³¹ w okresie międzywojennym wymowa taka staje się właściwa gwarom ludowym na Wileńszczyźnie, powstałym na podłożu białoruskim.

W wyekscerpowanym materiale znalazł się tylko jeden przykład mieszania głosek *w-u*: *restawracja* (A potem była huczna zabawa w *restawracji* "Lida" - 12/18). Ma tło leksykalne: błr. *рэстаўрацыя*.

6. Wahania *h* i *g*

Mieszanie spółgłosek *h* i *g* charakteryzujące dzisiejsze gwary północnokresowe, jak podaje K na s. 235, wiąże się z notowaną od XVI-XVIII wieku substytucją ruskiego *h* na miejsce polskiego *g* bądź z wprowadzeniem hiperpoprawnego *g* na miejsce ruskiego *h* lub też z oddziaływaniem białoruskiego systemu konsonantycznego.

Zanotowałam 1 formę potwierdzającą to wahanie: *lehendarny* (Byliśmy w Surokontach tam, gdzie *lehendarny* Maciej Kalenkiewicz - "Kotowicz" [...] leży razem ze swymi żołnierzami - 12/17).

SŁOWOTWÓRSTWO

1. Mieszanie morfemów przysłówkowych *-o*, *-e*: *ciekawo* (*Ciekawo* to, że to mówiła Białorusinka i jej mąż [...] - 12/17); zob. K, s. 149 i M, s. 173.

FLEKSJA

1. Wahania w repartycji końcówek dopełniacza lp. rzeczowników męskich nieżywych: *groba* (W połowie drogi w Bieniakoniach za kościołem u *groba* Maryli [...] odbyło się spotkanie z [...] Michałem Wołosewiczem - 12/18).

2. Uogólnienie celownikowej końcówki *-u* rzeczowników w lp.: *człowieku* (Ale jedna sprawa kiedy ich pokazywali jednemu *człowieku* [...] - 12/18); *losu* (Dziękuję *losu*, że uczestniczyłem w pracy Klubu Miłośników Kultury Polskiej [...] - 12/18); *pociągu* ([...] długo jeszcze machali rękami odchodzącemu *pociągu* - 12/19); *Stanisławu* (Ks. *Stanisławu* pomagali prowadzić mszę św. lidzianie [...] - 12/18); wpływ języków wschodniosłowiańskich, zwłaszcza białoruskiego³².

3. Zmiana formy wyrazu na wzór błr. lub ros. (*наэм, ноэм*), która spowodowała przesunięcie rzeczownika z deklinacji I do II i - w konsekwencji - zmianę końcówki *-ą* na *-em*: *poetem* ([...] odbyło się spotkanie z samym słynnym *poetem* Ziemi Lidzkiej - Michałem Wołosewiczem - 12/18).

4. Zakłócenia w doborze końcówek mianownika lm. rzeczowników: *uczni* (Bardzo ciepłe i ciekawe spotkanie w byłym gimnazjum im. Karola Chodkiewicza mieli byli *uczni* tego gimnazjum - 12/17). Takie formy funkcjonowały przejściowo w XVIII-wiecznej polszczyźnie ogólnej wskutek cofania się końcówki *-owie* przed ekspansją *-i(-y)*³³.

5. Zaburzenia w repartycji końcówek celownika lm. rzeczowników: *opowiadaniom* (I znów *opowiadaniom* nie było końca, każdy chciał wystąpić - 12/17); *wspomnieniom* (Oczywiście *wspomnieniom* nie było końca [...] - 12/17). Według Z. Kurzowej (K, s. 178) końcówka *-am* już w XVIII wieku zaliczana jest do archaizmów. Tu mamy zapewne do czynienia z oddziaływaniem systemu fleksyjnego błr. lub ros.

6. Biernik femininów lm. równy dopełniaczowi: Lidzianie *wspominali* swych kolegów i *koleżanek* Żydów [...] - 12/17; zob. M, s. 101-104.

7. Formy nieenklityczne zaimków osobowych zamiast enklitycznych: *mnie* (Pozwólcie *mnie* ucałować mój sztandar - 12/18). Jak podaje J. Mędelska: "Pojawienie się i zakorzenienie nieściągniętych postaci zaimków w polszczyźnie północnokresowej jedynie L. Malinowski³⁴ przypisuje wpływowi języka litewskiego. Pozostali badacze zgodnie upatrują źródła tej osobliwości fleksyjnej w białoruszczyźnie [...]"³⁵.

8. Męskoosobowa forma zaimka *ci* na miejscu niemęskoosobowej *te*: [...] to człowiek, dzięki któremu my widzimy *ci* sztandary na scenie - 12/17; *Ci* przezrocza, *ci* listy, ta muzyka zrobili swoje - 12/17; Zawsze marzyłem o tej chwili, bo już dawno widziałem *ci* sztandary - 12/17-18; Modlimy się za poległych lidzian [...] którzy przetrwali *ci* ciężkie czasy [...] - 12/18; [...] pan Antoni pod ubraniem, przy sercu wynosił kolejno *ci* 6 sztandary - 12/18; Wyobrażam co oni odczuwali w *ci* chwile - 12/18; [...] po wojnie *ci* sztandary byli schowany w farze [...] - 12/18. Jest to wpływ języka białoruskiego, który nie zna kategorii męskoosobowości³⁶.

9. Męskoosobowa postać zaimka *ich* zamiast niemęskoosobowej *je*: Pan Antoni opowiadał, jak [...] *ci* sztandary byli schowany w farze i nie daj Bóg, że by *ich* prawie odnaleźli [...] - 12/18; I potem prawie 40 lat chował *ich* [sztandary] w swym domu - 12/18; Ale jedna sprawa kiedy *ich* [sztandary] pokazywali jednemu człowiekowi [...] - 12/18.

10. Zaimek *samy* na miejscu ogólnopolskiego *sam*: W te n *samy* dzień byliśmy w Wawiorce [...] - 12/17; powyższa forma ma swoje źródło w białoruskim *самы*; odnotowana w K (s. 189).

11. Nieodmienne formy liczebników nieokreślonych zakończone na *-u* lub *-o*: *kilku* (Te przezrocza byli na fonie poloneza Ogińskiego i czytania kawałków listów lidzian do mnie, które ja zbierałem *kilku* lat - 12/17); rejestruje K, s. 193.

12. Końcówki zerowe czasownika I i 2 os. lp. i lm. czasu przeszłego i trybu przypuszczającego zamiast końcówek ruchomych *-m*, *-ś*, *-śmy*, *-ście*: Ona stała i głołając łzy mówiła nam - przecież *ja już nakryła na stół* [...] - 12/17; I na końcu [*ja*] *chciałby nazwać* jedno małżeństwo, to - Lucyna i Janusz Marcinkowicze - 12/19; [*ja*] Kilkakrotnie *przyprowadzał* do pana Antoniego gości z Polski [...] - 12/18; Nie wyobrażam sobie, *jak by my zrobili* ten Zjazd bez ich aktywnego udziału - 12/19; Obeszliśmy wszystkie uliczki śródmieścia, *opowiedzieli co my znamy* - 12/17; Oczywiście *my chcieliby zrobić* jeszcze lepiej [...] - 12/19; Oczywiście spaliśmy po 3-4 godziny [...], ale swoje marzenie o zebraniu lidzian w Lidzie [*my*] *wykonali* - 12/19; [*my*] *Wynajęli* cztery autokara i ruszyliśmy do Grodna - 12/16; wpływ języka białoruskiego³⁷.

13. Pomijanie zaimka *sobie*: *wyobrażam* (*Wyobrażam* co oni odczuwali w *ci* chwile - 12/18).

Wszystkie wynotowane zakłócenia fleksyjne funkcjonujące dzisiaj w języku pisanym Polaków na Białorusi charakterystyczne są również dla całych kresów północno-wschodnich. Pojawiły się one pod wpływem wschodniosłowiańskim, zwłaszcza białoruskim, później rosyjskim.

SKŁADNIA

1. Brak związku zgody pod względem liczby: [...] *większość z leżących tam ludzi są lidzianami* - 12/17; oddziaływanie wschodniosłowiańskiego podłoża językowego, zwłaszcza składni rosyjskiej bądź białoruskiej.

2. Brak związku zgody pod względem rodzaju: *byli spotkania* (Z rana *byli spotkania* w kołach zainteresowań - 12/17); *łyły płyneli* (Oczywiście *łyły płyneli* strumieniem [...] - 12/19); *rosli sosny* ([...] do wojny na tym miejscu *rosli* dwie *rosny* - 12/18); *wisiel szandare* ([...] przed wejściem do hotelu *wisiel* polski i białoruski *szandare* [...] - 12/19); *przezrocza byli* (Te *przezrocza* byli na fonie poloneza Ogińskiego [...] - 12/17); *szandary byli schowany* ([...] w czasie wojny i po wojnie ci *szandary* byli *schowany* w farze [...] - 12/18); *popłyneli łyły* (I gdy ten wspaniały dar był postawiony na altarze, znów *popłyneli łyły* - 12/18); *byli otwarte tablice* (W czasie trwania Zjazdu nareszcie *byli otwarte* dwie pamiątkowe *tablice* [...] - 12/18); *byli wiersze, byli opowiadania* (*Byli wiersze* o Adamie i Maryli, *byli* ciekawe *opowiadania* [...] - 12/18); *przychodzili dziesiątki listów* ([...] po takich artykułach zawsze do mnie *przychodzili dziesiątki listów* od lidzian - 12/16); *układali się stosunki* (Różnie *układali się* *stosunki* polskie - żydowskie [...] - 12/17); *zaczęły przychodzić karty* (*Zaczęły przychodzić* *karty* uczestnictwa [...] - 12/16); *przezrocza, listy zrobili swoją* (Ci *przezrocza*, ci *listy*, ta muzyka *zrobili swoją* - 12/17); *ich spotkali dziewczyny* (*Ich spotkali* nasi *dziewczyny* w strojach ludowych z chlebem i solą - 12/17). Według Z. Kurzowej (K, s. 199) wskazane regionalne formy kresowe powstały wskutek kontaktu z językami ruskimi, nie znającymi kategorii męskoosobowości.

3. Forma rzeczownikowa na -o w orzeczniku przymiotnym: *było spotkano* (To przemówienie *było spotkano* burzą oklasków - 12/18); J. Trypućko (Tr I, s. 296) ocenił to zjawisko jako typowy archaizm, Z. Kurzowa³⁸ zaś jako archaizm utrzymany na kresach pod wpływem języka białoruskiego; zob. też M, s. 126.

4. Brak rozróżnienia rodzaju męskoosobowego i niemęskoosobowego w mianowniku lm. zaimków i imiesłów przymiotnikowych: *niektóre ludzi* (*Niektóre* *ludzi* nam zarzucali [...] - 12/19); *żołnierzy, które* ([...] stoi na tym miejscu krzyż [...] i leżą *żołnierzy, które* zginęli w jednym dniu z "Ponurym" - 12/17); *nasi dziewczyny* (*Ich spotkali* nasi *dziewczyny* w strojach ludowych z chlebem i solą - 12/17); *lidzianie mieszkające* (Ci *lidzianie mieszkające* w Warszawie *zrobili* strasznie dużo dla tego Zjazdu - 12/19); zjawisko to powstało na podłożu białoruskim.

5. Dopełniaczowa rekcja liczebników *dwa, trzy, cztery*: *dwa autokara* (Rankiem *dwa autokara* ruszyli w stronę naszego kochanego Wilna - 12/18); *cztery autokara* (Wynajęli *cztery autokara* i ruszyliśmy do Grodna - 12/16).

6. Pomijanie łącznika w zdaniach nominalnych: *Dzisiaj widzimy, że znów kościoły pełne i to zastuga Matek-Polek* - 12/18; jest to właściwość składni wschodniosłowiańskiej.

7. Przydawka gatunkująca w prepozycji: *polski język* (Tutaj na tej ziemi [...] wszystko robione, żeby *polski język* stał martwym [...] - 12/18); wpływ składni rosyjskiej.

8. Przydawka szeregową w lp. w związku z rzeczownikiem w lm.: [...] przed wejściem do hotelu *wisiel* *polski i białoruski szandare* [...] - 12/19; cecha składni rosyjskiej.

9. Przyimek *dla* zamiast celownika: [...] nie mogli nasycić się widokiem tak bliskim *dla* ich serc - 12/16; Oddział Kultury Miasta Kraków ofiarował *dla* Towarzystwa Kultury Polskiej

Ziemi Lidzkiej - 5 mln zł - 12/18; Ofiaruję dla Towarzystwa 30.000 rubli, będzie możliwość dam więcej - 12/18; I tylko po tym, jak dla niego zaspiewali "100 lat" ludzi usiadli na swoje miejsca - 12/18.

10. Przyimek *do* w znaczeniu *przed*: [...] *do* wojny na tym miejscu rosli dwie sosny - 12/18; W czasie trwania Zjazdu nareszcie byli otwarte dwie pamiątkowe tablice wmurowane w Kościele jeszcze *do* wojny - 12/18; rusycyzm (*до войны*).

11. Inne osobliwe konstrukcje:

a) Konstrukcje typu *ci, kto...*: My Białorusini witamy lidzian, tych *kto* dzisiaj wrócił na swoją ziemię - 12/18; Ale tych, *kto* chciał wziąć do siebie gości z Polski, było dużo więcej niż gości - 12/17; [...] a *ci kto* pierwszy raz przyjechali do Lidy po wojnie cały czas patrzyli do okien autokaru [...] - 12/16; jest to rusycyzm; zob. Za (s. 8).

b) *Pozdrawiać z czymś* 'gratulować z okazji czegoś' ([...] ta dzielna kobieta odznaczyła swoją 70-lecie, z *czym* i była *pozdrawiona* od wszystkich lidzian [...] - 12/17); rusycyzm (*поздравлять с чем-н.*).

c) *Przerywać jeden drugiego* 'przerywać jeden drugiemu' (Oni *przerywając jeden drugiego* [...] opowiadali, że tego nigdy nie było i być nie mogło [...] - 12/17).

d) *Walczyć przeciwko kogoś* 'walczyć przeciwko komuś' (Tak, oni *walczyli* nie tylko *przeciwko faszystów*, ale i *przeciwko NKWD, przeciwko totalitarnego stalinowskiego systemu* - 12/17); konstrukcja przeniesiona do polszczyzny z języka rosyjskiego.

e) *W trzy razy więcej* 'trzy razy więcej' ([...] on by oddał *w trzy razy więcej* pieniędzy, bo [...] jego dusza otrzymała tyle, że to nie może porównać się z kosztami tej podróży - 12/19); rusycyzm (por. *в три раза больше*).

f) *Gdzie by nie mieszkali* 'gdziekolwiek by mieszkali' (Wszyscy lidzianie, *gdzie by* oni *nie mieszkali* - to jedna wielka rodzina - 12/18); rusycyzm (*где бы они ни жили*).

Niemalże wszystkie wymienione zjawiska z zakresu składni rejestrowano wcześniej na kresach północno-wschodnich. Jednak konstrukcje typu: *pozdrawiać z czymś, walczyć przeciwko kogoś* bądź *w trzy razy więcej* nie miały na tych obszarach długiej tradycji. Są to rusycyzmy składniowe.

LEKSYKA

altarz/altaz 'ołtarz' (I gdy ten wspaniały dar był postawiony na *altarze*, znów popłynęli łzy - 12/18; Jest to pierwsze takie spotkanie lidzian [...] przy tym *altazu* - 12/18); spośród polskich słowników definicyjnych rejestruje tylko SW, oceniając jako *staropolskie* i odsyłając do hasła *ołtarz*;

ani jaki 'żaden' (Wszyscy AK-owcy mówili, że nie było *ani jakich* podziałów między Polakami i Białorusinami [...] - 12/17); brak w słownikach języka polskiego; formę *ani jaki* w znaczeniu 'w żaden sposób, żadnym sposobem' notuje Saw (s. 109) i zalicza ją do wschodniosławizmów; por. ros. *никакой*;

dużo kto 'wiele różnych osób, wielu' (Jest to pierwsze takie spotkanie lidzian [...] przy tym altażu, gdzie *dużo kto* z Was przyjmował chrzest, pierwszą komuniję [...] - 12/18; *Dużo kto* iz obecnych pamięta ks. Stanisława - 12/18); brak zapisów w słownikach; w postaci *dużo czego* notuje T. Pizło³⁹ jako błąd językowy polskiej młodzieży litewskiej i uznaje za lituanizm: *dang ką* (s. 17);

fon 'tło' (Te przezrocza byli na *fonie* poloneza Ogińskiego [...] - 12/17); znaczenie nie zarejestrowane w polskich słownikach definicyjnych; tu raczej rusycyzm (*фон*);

głotać 'połykać' (Ona stała i *głotając* łyzy mówiła nam [...] - 12/17); rusycyzm (*глотать*);

iz 'z' - rusycyzm (por. *из*); przykład zob. w haśle *dużo kto*;

kierownik 'przywódca' (W 1863 r. był *kierownikiem* powstania na Ziemi Lidzkiej - 12/17); jest to kalka semantyczna ros. *руководитель*: 'kierownik' i 'przywódca' bądź - co bardziej prawdopodobne - błr. *кераўнік*;

licejum 'liceum' (Właśnie w tym dniu, w *licejum* pedagogicznym [...] odbywał się ostatni dzwonek [...] - 12/17); nie poświadczony w słownikach; prawdopodobnie kontaminacja ros. *лицей* i pol. *liceum*;

łagier 'obóz' ([...] co mnie najbardziej dziwiło w nich to, że nie patrząc na swoją trudne losy, [...] na stalinowskie *łagry* [...] nie widziałem w nich ani kropli nienawiści do Rosjan - 12/17; To Eleonara Cichocka [...] przeszła stalinowskie *łagry* i potem wyjechała do Polski - 12/17); brak rejestracji w źródłach normatywnych; w postaci *łagiery* odnotowane przez Saw (s. 72) i zakwalifikowane do rusycyzmów (*лагерь*);

łożyć 'kłaść' (I wszędzie oczywiście *łożyli* kwiaty i zapalali świece - 12/17); w SL ze wskazaniem na źródło rosyjskie (*ложить*);

w SD z kwalifikatorem *przestarzałe*;

łyzy na oczach 'łyzy w oczach' (Byłem dzisiaj na spotkaniu z uczniami gimnazjum, widziałem *łyzy na ich oczach* - 12/18); por. ros. *слёзы на глазах*;

nie patrząc na 'mimo' ([...] co mnie najbardziej dziwiło w nich to, że *nie patrząc na* swoją trudne losy, [...] na stalinowskie *łagry* [...] nie widziałem w nich ani kropli nienawiści do Rosjan - 12/17); rusycyzm (*несмотря на*);

od imieni 'w imieniu' (*Od imieni* naszego Towarzystwa odprawiłem informację o tej imprezie [...] - 12/16); rusycyzm (*от имени*);

odprawić 'wysłać' ([...] *odprawiłem* informację o tej imprezie do polskiej prasy [...] - 12/16); w podanym znaczeniu nie zarejestrowane w słownikach; leksem *odprawić* 'wysłać, nadać (pocztą)' notuje Kar (s. 125) i ocenia jako kalkę semantyczną ros. *отправить*: 1. 'wysłać pocztą', 2. 'wysłać, odprawić (kogoś)' i 3. 'odprawić, np. pociąg';

odznaczyć 'zaznaczyć' (Trzeba *odznaczyć*, że pani Halina przyjechała do Lidy ze Szwecji - 12/19; Trzeba *odznaczyć*, że w ciągu trwania Zjazdu przed wejściem do hotelu [...] - 12/19); w znaczeniu 'zaznaczyć w tekście' odnotował SSz i opatrzył kwalifikatorem *rzadkie*; por. jednak ros. *отметить*;

ostać się 'zostać, pozostać' (Ci dni na zawsze *ostaną się* w pamięci jak naszych gości - lidzian, tak i dla nas Członków Towarzystwa - 12/19); w SL - *nie używane*; SWi uznaje za *przestarzałe* i wskazuje na wyraz hasłowy *zostać się*; w SW - *gwarowe* z odesłaniem do hasła *zostać*; por. ros. *остаться*;

otwarty 'odsłonięty' (W czasie trwania Zjazdu nareszcie byli *otwarte* dwie pamiątkowe tablice [...] - 12/18); słowniki języka polskiego nie znają powyższego znaczenia; wpływ wieloznacznego ros. *открытый*: 1. 'otwarty', 2. 'odsłonięty', 3. 'odkryty';

pochwalba 'pochwała' (Słyszeliśmy tylko *pochwalby* od swoich gości - 12/19); brak zapisów w polskich słownikach definicyjnych; ros. *похвальба*, por. też błr. *пахвальба*;

pocztamp główny 'poczta główna' ([...] a ja nosiłem dziesiątki listów na *pocztamp główny* i wysyłałem zaproszenia do lidzian - 12/16); SL, SWi i SW notują tylko hasło *pocztamt* w znaczeniu 'poczta' z języka niemieckiego; por. ros. *почтамт, главпочтамт*;

poczuć siebie 'poczuć się' ([...] właśnie dzięki temu Klubowi *poczułem siebie* Polakiem - 12/18; [...] ci ludzie od razu *poczuli siebie* swymi w swojej kochanej lidzie - 12/17); rusycyzm (*почувствовать себя*);

pogroza 'pogróżka' (I dobrze, że oni nie zobaczyli w tym jakieś *pogrozy* dla siebie, dla swej Republiki - 12/19); SL zna tylko leksem *pogroza*; SW ocenia jako *gwarowe* i odsyła do wyrazu hasłowego *pogróżka*; w SD - *dawne* z odesłaniem do hasła *pogróżka*; raczej kontaminacja pol. *pogróżka* i ros. *угроза*;

popłyć 'popłynąć' (A nad gróbbem w Surokontach *popłyła* wspólna modlitwa - 12/17); por. ros. *поплыть* (*она поплыла*);

spotkać 'powitać' (Ich *spotkali* nasi dziewczyny w strojach ludowych z chlebem i solą - 12/17; To przemówienie było *spotkano* burzą oklasków - 12/18); użycie leksemu *spotkać* poświadczą tylko SW i ocenia jako niepoprawne (*unikać należy*); zarejestrowane w języku Polaków zamieszkujących Litwę w początkach XX w. (Ł, s. 269) jako rusycyzm; zob. też Krasn (s. 137); czasownik ten notuje również Bu (s. 24), Za (s. 45), a także Z. Kurzowa we frazeologizmie *spotkać Nowy Rok*⁴⁰; zdaniem Kar (s. 118) jest to kalka semantyczna ros. *встретить*: 'spotkać' i 'powitać' (używana też współcześnie⁴¹);

sprawa w tym 'rzecz w tym' (*Sprawa w tym*, że do wojny na tym miejscu rosli dwie sosny - 12/18); rusycyzm (*дело в том*).

stać 'stać się' (Tutaj na tej ziemi ostatnie dziesięciolecia wszystko robione, żeby polski język *stał* martwym, ale język wytrwał - 12/18); rusycyzm, por. *стал мёртвым*;

taj 'to' (I chociaż *taj* już 5 lat jak nie ma "Ponurego", ale stoi na tym miejscu krzyż [...] - 12/17); w SW potraktowane jako *gwarowe*; zob. jednak lit. *taĩ*;

tylko 'dopiero' (I *tylko* po tym, jak dla niego zaspiewali "100 lat" ludzie usiadli na swoje miejsca - 12/18); kalka semantyczna ros. *только*: 'tylko' i 'dopiero';

upłyć 'upłynąć, minąć' (Cała podróż do Lidy *upłyła* w przyjemnej rozmowie [...] - 12/16); brak zapisów w słownikach języka polskiego; raczej rusycyzm (por. *уплыть*, *она уплыла*); por. też wyżej *popłyć*;

wianek 'wieniec' (Pod pomnikiem złożyliśmy *wianek* z napisem: I Ogólnoświatowy Zjazd Lidzian [...] - 12/17; I tutaj był położony *wianek* i zapalone świece - 12/17); w znaczeniu 'zdrobniale od wieniec' notuje jedynie SWi; jest to kalka semantyczna ros. *венок*: 'wianek' i 'wieniec';

wmieścić 'zmieścić, pomieścić' (Kościół z trudem *wmieścił* wszystkich chętnych - 12/18); w SWi - bez kwalifikatora; SW zna tylko hasło *wmieścić się* 'zmieścić się, pomieścić się'; zapewne wpływ ros. *вместить* 'zmieścić, pomieścić';

zabiwać 'zabijać' (*Zabiwali* Białorusinów tylko za to, że ci mówili po białorusku - 12/17); białorutenizm (*забіваць*);

zamykać 'zasłaniać' (Ale jedna sprawa kiedy ich pokazywali jednemu człowiekowi i to przed tym szczególnie *zamykając* firanki na oknach [...] - 12/18); kalka semantyczna ros. *закрывать*: 'zamykać' i 'zasłaniać';

zmóc 'móc' (Oczywiście szkoda, że ten zjazd nie *zmógł* odbyć się 30, 20 czy nawet 10 lat temu - 12/19; A nasz krajanin, Czesław Nieman, nie *zmógł* przyjechać [...] - 12/16); por. ros. *сможь* (*он не смог приехать*);

znać 'wiedzieć' (Obeszliśmy wszystkie uliczki śródmieścia, opowiedzieli co my *znamy* - 12/17); SL notuje z XVI-XVII w; w SW - z cytataми ze Słowackiego; SD ocenia jako *dawne* dziś *książkowe*, Z. Kurzowa (K, s. 456) uznaje leksem *znać* za archaizm semantyczny utrzymywany na kresach pod wpływem błr. *знаць* i ukr. *знати*, które łączą znaczenia polskich czasowników *znać* i *wiedzieć*; por. też ros. *знать* 'znać' i 'wiedzieć'.

Z listu korespondenta lidzkiego, zamieszczonego w 1992 r. na łamach "Gońca Kresowego", czasopisma Polonii białoruskiej, wynotowałam 34 jednostki słownikowe.

Największy odsetek (67,6%) stanowią rusycyzmy. Są to 22 leksemy, które można uznać za bezpośrednie pożyczki z języka rosyjskiego, np. *fon*, *głotać* 'przełykać', *iz* 'z', *łożyc*, *odprawić* 'wysłać', *zmóc* 'móc'.

Udział wyrazów przestarzałych jest niewielki - 6 jednostek: *altarz*, *ostać się*, *pogroza* 'pogrożka', *taj* 'to', *wmieścić* 'zmieścić', *znać* 'wiedzieć'. Trzy z nich mają oparcie w systemie języka rosyjskiego: *altarz*, *ostać się*, *wmieścić*, jedna (*taj*) - w systemie języka litewskiego.

Wśród osobliwego słownictwa znalazły się trzy leksemy utrzymujące się na Białorusi pod wpływem języka białoruskiego, bądź rosyjskiego: *ani jaki* 'żaden', *tagier* 'obóz', *pochwalba* 'pochwała'.

Z oddziaływaniem wyłącznie języka białoruskiego wiąże się tylko 1 osobliwość (*zabiwać*).

Wśród wyekscepowanej leksyki mamy 1 lituanizm (*dużo kto*).

Do grupy innowacji leksykalnych trafił 1 wyraz, a mianowicie: *licejum* 'liceum'.

PODSUMOWANIE

Zaobserwowane specyficzne zjawiska językowe wydobyte z listu Polaka mieszkającego na Białorusi to cechy wariantu pisanego kulturalnego dialektu północnokresowego⁴². Ta regionalna odmiana języka polskiego ma wszystkie istotne cechy polszczyzny ogólnej, ale także pewne znamienne odrębności. Należy do nich obecność elementów północnokresowych (głównie ukształtowanych na podłożu białoruskim) oraz nowsze wpływy języka rosyjskiego, zwłaszcza w składni i leksyce.

Polacy na Białorusi przez cały okres powojenny byli odizolowani od polskiej książki, prasy i jednocześnie poddawani silnym naciskom rusyfikacyjnym. Obecny stan języka polskiego mieszkańców Białorusi jest skutkiem negatywnego wpływu panującej tam do niedawna sytuacji. Frekwencja zapożyczeń rosyjskich jest szczególnie widoczna na poziomie składniowym. Wśród zaprezentowanej leksyki pod względem liczebności również przeważają rusycyzmy (np. *fon, tylko* 'dopiero') lub wyrazy podtrzymywane wpływem języka rosyjskiego (*altarz, ostać się*).

Potwierdza się zatem spostrzeżenie E. Rudnickiej-Firy dotyczące współczesnej pisanej polszczyzny inteligencji na Białorusi: "Nadawcy tekstów [...] to ludzie w miarę sprawnie posługujący się odmianą pisaną języka. Ich nieporadności, błędy wynikają raczej z wieloletniego braku kontaktu z żywą polszczyzną i wpływu języka rosyjskiego - języka oficjalnego, języka kultury, języka pisanego. Cechą charakterystyczną tekstów w obiegu indywidualnym jest pozostawanie pod zdecydowanym wpływem polszczyzny mówionej. W zasadzie przeciętni użytkownicy języka polskiego nie znają jego odmiany pisanej, ich teksty pisane są swoistą transpozycją polszczyzny mówionej"⁴³.

PRZYPISY

- ¹ E. Rudnicka-Fira, A. Skudrzykowa: *Polszczyzna pisana na Białorusi*, W: S. Gajda, Z. Adamiszyn (red.): *Przemiany współczesnej polszczyzny*, Opole 1994, s. 181-186; E. Rudnicka-Fira: *Polszczyzna pisana inteligencji polskiej na Białorusi*, W: *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, Warszawa 1996, s. 111-124.
- ² E. Breza: *Polszczyzna Polaków współczesnej Grodzieńszczyzny*, "Język Polski" 1993, nr 3, s. 161-166.
- ³ T. Biełocka: *Trudności młodzieży grodzieńskiej w przyswajaniu rodzaju gramatycznego niektórych rzeczowników polskich*, W: *Język polski w kraju i za granicą. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej Polonistów*. Warszawa 14-16 września 1995 r., Warszawa 1997, s. 24-30.
- ⁴ E. Rudnicka-Fira, A. Skudrzykowa: *Polszczyzna...*, s. 182.
- ⁵ P. Lida: *Polacy, Litwini, Białorusini*, W: J. Mirski: *Polacy w ZSRR*, Montreal 1985, s. 50.
- ⁶ *Ibidem*, s. 47-48.
- ⁷ Szerzej na ten temat zob. J. Mirski: *Sytuacja katolików w ZSRR*, "Kultura", nr 6/357, Paryż 1977, s. 39; R. Dzwonkowski SAC: *Polacy na dawnych Kresach Wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej*, Lublin 1994, s. 18; *Muzeum Mickiewicza w Nowogródku*, s. 33; *Uczą się po polsku*, s. 34, "Kwartalnik Kresowy" 1973, nr 68, 69.

- ⁸ M. Iwanow: *Polacy w Związku Radzieckim. 1917-1990*, W: *Polacy w Kościele Katolickim w ZSRR*, Lublin 1991, s. 79.
- ⁹ E. Rudnicka-Fira: *Polszczyzna pisana...*, s. 111.
- ¹⁰ E. Rudnicka-Fira, A. Skudrzykowa: *Polszczyzna...*, s. 182.
- ¹¹ W. Werenicz: *Historyczne i kulturowe podstawy świadomości narodowej Polaków w Związku Radzieckim (na przykładzie Republiki Białoruskiej)*, W: *Polacy w Kościele Katolickim w ZSRR*, Lublin 1991, s. 204-205.
- ¹² J. Mędelska: *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Bydgoszcz 1993; Z. Kurzowa: *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI-XX w*, Warszawa-Kraków 1993; Z. Sawaniewska-Mochowa: *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej. Słownictwo*, Warszawa 1990.
- ¹³ St. Szober: *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*, Wydawnictwo M. Arcta 1836, Warszawa 1938; A. Łętowski: *Błędy nasze. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie*, Wilno 1915.
- ¹⁴ K. Handke: *Zastosowanie perspektywy paraleli do badania problematyki pogranicza językowego*, W: *Dzieje Lubelszczyzny*, t. VI. *Między Wschodem a Zachodem*, cz. IV. *Zjawiska językowe na pograniczu polsko-ruskim*, pod red. Jerzego Bartmińskiego i Michała Łesiowa, Lublin 1992, s. 35-53.
- ¹⁵ Z. Kurzowa: *Język polski...*, s. 73-75; J. Trypućko: *Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). Przyczynek do dziejów polskiego języka literackiego w wieku XIX*. T. I. Uppsala 1955, s. 94-95; H. Turska: *Język Jana Chodźki. Przyczynek do historii języka polskiego na obszarze północno-wschodnim Rzeczypospolitej*, Wilno 1930, s. 13.
- ¹⁶ Symbole oznaczają: numer czasopisma i stronę.
- ¹⁷ Zachowuję ortografię i interpunkcję oryginału.
- ¹⁸ Skróty bibliograficzne oraz skróty wykorzystanych słowników umieszczono przed indeksem form północnokresowych.
- ¹⁹ T. Zdancewicz: *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnam*, Poznań 1966, s. 45-46.
- ²⁰ Z. Kurzowa: *Język polski...*, s. 85.
- ²¹ A. A. Zdaniukiewicz: *Gwara Łopatowszczyzny. Fonetyka, fleksja, słowotwórstwo*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, s.10.
- ²² J. Trypućko: *Język Władysława Syrokomli...*, T. I, s. 285; Z. Sawaniewska - Mochowa: *Poradnik...*, s. 13; H. Turska: *Język Jana Chodźki...*, s. 50; A. Łętowski: *Błędy nasze...*, s. 15.
- ²³ J. Mędelska: *Język...*, s. 62.
- ²⁴ J. Karłowicz: *Podręcznik czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczyzan* (do druku przygotowała E. Smułkowa), W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*. T. III. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984, s. 78.
- ²⁵ Z. Kurzowa: *Studia nad językiem filomatów i filaretów (Fonetyka, fleksja, składnia)*, Kraków-Warszawa 1972, s. 37-38.
- ²⁶ J. Mędelska: *Język...*, s. 66.
- ²⁷ Z. Kurzowa: *Język polski na kresach północno-wschodnich*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*. T. I. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982, s. 14; L. Bednarczuk: *Z północno-wschodniej peryferii polszczyzny (z mapką)*, "Język Polski" 1974, (LIV), s. 328.
- ²⁸ H. Turska: *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*. T. I. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982, s. 105-106; Z. Sawaniewska-

- Mochowa: *Regionalne cechy fonetyczne potocznej polszczyzny północnokresowej XIX w.* w "Podręczniku" Jana Karłowicza, W: J. Rieger, W. Werenicz (red.): *Studia nad polszczyzną kresową*. T. IV. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986, s. 56; J. Karłowicz: *Podręcznik...*, s. 76.
- 29 Np. B. Smolińska: *Polszczyzna północnokresowa z przelomu XVII i XVIII w. Na podstawie rękopisów Jana Władysława Poczebota Odlanickiego i Antoniego Kazimierza Sapiehy*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1983, s. 48.
- 30 Z. Kurzowa: *Język polski...*, s. 243.
- 31 H. Turska: *O powstaniu...*, s. 65.
- 32 J. Mędelska: *Język...*, s. 96.
- 33 Zob. na ten temat: I. Bajerowa: *Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 115.
- 34 L. Malinowski: *O języku Komedyj Franciszka Bohomolca*, Kraków 1895, s. 103-104.
- 35 J. Mędelska: *Język...*, s. 116; E. Rudnicka-Fira: *Polszczyzna pisana...*, s. 114.
- 36 Z. Kurzowa: *Język polski...*, s. 259; J. Karłowicz: *Podręcznik...*, s. 81.
- 37 Por. H. Turska (Halina z Jabłońskich): *Język polski na Wileńszczyźnie*, W: *Wilno i Ziemia Wileńska*. T. I, Wilno 1930, s. 223.
- 38 Z. Kurzowa: *Studia...*, s. 98.
- 39 T. Pizło: *Błędy językowe polskiej młodzieży litewskiej*, "Poradnik Językowy" 1936/37, nr 1, s. 12-18.
- 40 Zob. Z. Kurzowa: *Świadomość językowa i poglądy współczesnych Polaków litewskich na ich język*, "Przegląd Polonijny" 1988, (XIV), nr 1, s. 90.
- 41 Leksem **spotkać** w znaczeniu 'powitać' rejestruje na Litwie w latach osiemdziesiątych naszego stulecia J. Mędelska, zob. J. Mędelska: *Język...*, s. 197.
- 42 Do podobnych wniosków dochodzi J. Mędelska (zob. M, s. 299) w stosunku do polszczyzny pisanej na Litwie.
- 43 E. Rudnicka-Fira: *Polszczyzna pisana...*, s. 113.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ СЕВЕРНОКРЕСОВЫЕ ЧЕРТЫ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛЬСКОМ ЯЗЫКЕ ЖИТЕЛЕЙ БЕЛОРУССИИ

Резюме

На материале письма поляка, проживающего в Белоруссии, помещенного в журнале "Goniec Kresowy" от 1992 года, описывается т.н. "севернокресовая польщизна" того времени.

Отмеченные автором особенности выступают на всех уровнях языка: фонетическом, морфологическом, синтаксическом, словообразовательном и лексическом.

Как показывает проведенный анализ, большинство севернокресовых элементов, возникших некогда на белорусском субстрате, продолжает свое существование благодаря поддержке системой русского языка.